

Louis Vos en Kas Deprez (eds.), *Nationalism in Belgium. Shifting identities, 1780-1995*, London-New York, Macmillan-St. Martin's, 1998, 281 pp., ill., ISBN 0-333-65737.

Louis Vos en Kas Deprez (red.), *Nationalisme in België. Identiteiten in beweging 1780-2000*, Antwerpen, Houtekiet, 1999, 352 pp., ill., ISBN 90-5240-5387.

In 1994 werd aan de KULeuven een internationale conferentie georganiseerd over *Naties en talen, en de opbouw van Europa*. Enkele van de toen gehouden lezingen vormden de kern voor de in 1998 verschenen *reader Nationalism in Belgium. Shifting identities, 1780-1995*. Dit werk bevatte 21 bijdragen van een multidisciplinair gezelschap over de meest uiteenlopende aspecten van nationalisme in België. Aangevuld met vier artikels en met een aangepaste inleiding, werd het in 1999 naar het Nederlands vertaald als *Nationalisme in België. Identiteiten in beweging 1780-2000*.

Ondanks zijn thematische verscheidenheid is deze bundel geen allegaartje geworden. Binnen de drie hoofddelen (*Belgische natievorming, Het tanende België, Nationale identiteiten in een federale staat*) is de aandacht – naar een beproefd Belgisch recept – netjes verdeeld over de verschillende nationale groepen en komen de domeinen politiek, cultuur en samenleving evenredig aan bod. Dat de Vlaamse auteurs de anderen in aantal sterk overtreffen, is niet te wijten aan enig ‘etnisch’ nepotisme van de samenstellers, maar weerspiegelt de stand van het wetenschappelijk onderzoek. Aan de andere kant van de taalgrens loopt men nu eenmaal minder warm voor de studie van nationale bewegingen.

We gaan in deze recensie in op enkele van de bijdragen. De rode draad in heel wat artikels is het oeuvre van Lode Wils. Twee van zijn thesen vormen zowat de theoretische achtergrond van de bundel. Wils situeert de wortels van de Belgische *natie* vóór 1830. Vandaar dat hij de Brabantse Omwenteling de eerste Belgische Revolutie noemt. Hierop voortbordurend schrijven Vos en Deprez in hun inleiding dat er tussen de 16de en 18de eeuw op het Belgische grondgebied een “Zuid-Nederlandse of Belgische identiteit” en zelfs een “*etnische eigenheid*” ontstond (p. 14). Een vreemde uitspraak, want enkele bladzijden verder lezen we: “*De Waalse provincies hadden geen gemeenschappelijke geschiedenis vóór hun annexatie door de Franse republiek*” (p. 18). De vraag rijst hoe een gemeenschappelijke identiteit zonder een gemene voorgeschiedenis ontstaat. Of hadden de Waalse provincies geen deel aan die nieuwe etnische eigenheid?

Wils betoogt in zijn bijdrage (*De twee Belgische revoluties*) dat de bourgeoisie in 1830 de macht greep in België. Zij wierp zich tegenover de vreemde absolutistische vorst op als vertegenwoordiger van de natie, “*die voortaan uit vrije en gelijke*

staatsburgers zou bestaan op basis van de volkssoevereiniteit.” Daarvoor had zij *“geestdriftige steun gevonden bij alle bevolkingsgroepen, van de adel en de geestelijkheid tot de arbeiders en de boeren.”* (p. 48) Deze uitspraak moet met een korreltje zout genomen worden. De Belgische samenleving anno 1830 had met scherpe sociaal-economische tegenstellingen af te rekenen. Het is evident dat de radicale dagloners en bouwvakkers op de barricades in Brussel andere belangen verdedigden dan het Voorlopig Bewind, dat een nieuwe burgerlijke legaliteit opbouwde en een geregeld leger oprichtte omkaderd door buitenlandse, vooral Franse, officieren (Bologne, 1929; Rooney, 1981: p. 496). De Belgische burgerij koos tijdens de arbeidersopstanden van augustus-september 1830 in eerste instantie niet de kant van het morrende werkvolk tegen het orangisme. Dat gebeurde pas toen de rellen zo uit de hand liepen dat haar eigen positie in het gedrang kwam. Zelfs in Gent, waar de harde collectieve acties van het Gentse textielproletariaat vaak een anti-orangistisch accent kregen, bleef de kloof tussen de belangen van kapitaal en arbeid onoverbrugbaar. In hun strijd voor betere lonen en werkomstandigheden speelden de katoenarbeiders royalisme en patriottisme uit tegen de overheid. De orangistische retoriek en vandalenstreken van geradicaliseerde paupers wortelden niet in een coherente ideologie, maar hadden de bedoeling de autoriteiten uit te dagen (Deneckere, 1999: pp. 141-143). Zowel de burgerij als de arbeiders leken nationalisme dus eerder instrumenteel te gebruiken.

Een tweede invloedrijke stelling van Wils is dat de Vlaamse beweging en de christen-democratische zuil vanaf het einde van de 19de eeuw met elkaar verflochten raakten. Deze ‘symbiose’ krijgt een zodanig sterke nadruk in de bundel dat de houding van de socialistische en liberale politieke families tegenover de nationale bewegingen in België stiefmoederlijk behandeld wordt. Waarom werd bijvoorbeeld geen artikel gewijd aan liberalisme en Belgisch nationalisme? Wel oordelen Louis Vos (*Van België naar Vlaanderen*) en Emmanuel Gerard (*De Christelijke arbeidersbeweging als massabasis van de Vlaamse beweging*) genuanceerd over de vervlechting van christen-democratie en Vlaamse beweging. Bij Gerard lezen we: *“Natuurlijk was de belangstelling voor de Vlaamse kwestie niet in alle geleidingen [van de christelijke arbeidersbeweging] gelijk. De politieke vleugel van de organisatie had er meer interesse voor dan de vakvereniging [...]. Vandaag de dag is de arbeidersbeweging [...] niet langer een drijvende kracht voor de verdere Vlaamse staatsvorming.”* (p. 135)

Gerards centrale uitgangspunt is dat de Vlaamse beweging na de Eerste Wereldoorlog ‘massificeerde’ door haar ‘huwelijk’ met de christelijke arbeidersbeweging. Volgens Miroslav Hroch, waarop hij zich baseert, wordt een nationale beweging in haar laatste ontwikkelingsfase een zaak van de massa, met andere woorden *“once the major part of the population came to set special store by their national identity, a*

mass movement was formed" (Hroch, 1996: p. 81). Hroch zelf heeft dit begrip weinig uitgewerkt. Het probleem is dan ook hoe je de notie 'massificatie' operationaliseert en hoe je de verspreiding van een nationaal gevoel aan het werk kan zien in de bronnen. Deze methodologische vraag is tot nu toe verwaarloosd in de historiografie.

Een belangrijke tekortkoming van deze bundel is de losse manier waarop in vele bijdragen wordt omgesprongen met begrippen als natie, proto-natie, subnatie, etnie, nationalisme, nationaliteit. De meeste auteurs doen geen moeite om te expliciteren wat ze er precies mee bedoelen. Chantal Kesteloot (*Waalse beweging en nationale identiteit*) schrijft bijvoorbeeld: "*Bij mijn studie van de Waalse zaak had ik geen bepaalde definitie van het begrip natie voor ogen. Ik baseer me daarentegen op het theoretische schema dat Hroch (1985) ontwikkelde voor de studie van de 'kleinere naties' [...]*" (p. 161). Hoe kan je nu spreken over kleinere naties zonder een (impliciete) definitie van het begrip te gebruiken? Vos van zijn kant laat de Vlaamse "*etnische gemeenschap*" transformeren tot een "*subnatie*" die overeenstemt met het "*Vlaamse volk*". (p. 102) Hij gaat daar verder niet op in, hoewel de link tussen etniciteit en natie allesbehalve vanzelfsprekend is. De antropoloog Pierre Petit stelt bijvoorbeeld: "*[...] les Wallons et les Flamands ne sont [...] ni plus ni moins des ethnies que les Dogon ou les Masai*" (Petit, 1996: p. 761). De soms nonchalante vertaling in de Engelse versie verhoogt de conceptuele verwarring nog. Couttenier bijvoorbeeld noemt Vuylsteke en Gezelle "*Flemish nationalists*" (p. 54), terwijl hij het in de Nederlandse tekst over "*flaminganten*" heeft (pp. 63-64). Zulke slordigheden kunnen in het buitenland enkel bijdragen tot de misvatting dat er in de 19de eeuw al veel Vlamingen waren die voor een Vlaamse staat ijverden, of anti-Belgisch waren, terwijl dit hoogst uitzonderlijk was.

Kortom, theorievorming is aan weinig auteurs besteed. Nieuwe standpunten, zoals de recente kritiek op Benedict Anderson – die trouwens ontbreekt in de bibliografie – (zie bijvoorbeeld Balakrishnan, 1996 en Chatterjee, 1996), komen niet aan bod. Het theoretische onderscheid daarentegen tussen een romantisch, etnocultureel Vlaams nationalisme en een civiele, voluntaristische Belgische en Waalse vorm vinden we wel terug, onder andere bij Maddens (p. 301). Deze onderverdeling, die vooral in de oudere literatuur dominant aanwezig is (zie bijvoorbeeld Mughan, 1979), werd door recent wetenschappelijk onderzoek, onder andere van Dieckhoff (1996), als niet relevant en onbruikbaar bestempeld. Zij verduistert bijvoorbeeld de gelijkenissen tussen Vlaams en Belgisch nationalisme, wat onder meer blijkt uit Vos' artikel. Hij stelt dat het anti-Belgische Vlaams-nationalisme in het interbellum steeds exclusiever werd "*door het afstammingscriterium te hanteren voor het bepalen wie wel en wie niet tot de volksgenoten mocht behoren*" (p. 97). Hierbij ziet hij over het hoofd dat de Belgische nationaliteitswetgeving van in het prille begin op bloedafstamming was gebaseerd, en dat de

invloed van het *jus sanguinis* in het interbellum nog werd versterkt. (De Meester, 1999: pp. 139-141)

Ondanks de weinige expliciete verwijzingen naar theoretische literatuur nemen de auteurs natuurlijk impliciet stelling in de debatten. En het constructivisme, modernisme of instrumentalisme lijken daarbij weinig populair te zijn. De “*Belgische identiteit*” is ouder dan de Belgische staat, menen Deprez en Vos (p. 14). Dat is op zich al een theoretisch *statement* want Hobsbawm of Anderson stellen dat nationale identiteiten precies door de staat worden geconstrueerd en gestimuleerd, ondermeer via een gecentraliseerd onderwijssysteem en de administratie.

Deze bundel ontsnapt dus jammer genoeg niet aan de kritiek “*dat de historiografie van de V.B. sterk het karakter van een interne geschiedenis (une histoire à huis clos, schreef E. Gubin in 1981) draagt*” (Tollebeek, 1998: p. 146). Belgische wetenschappers integreren de resultaten van internationaal onderzoek nog onvoldoende in hun werk. In de literatuurlijst vinden we de namen terug van autoriteiten als K.W. Deutsch, E. Gellner, E. Hobsbawm, M. Hroch en A.D. Smith, maar behalve Hroch en Smith is er geen wiens ideeën werkelijk toegepast worden op België. Verwijzingen naar buitenlandse casussen zijn zeldzaam. Enkel Rolf Falter (*Een aparte weg naar het federalisme*) waagt zich aan een korte vergelijking van de Belgische federale wetgeving met die van de VS, Duitsland, Zwitserland en Canada. Hier ligt dus nog heel wat *terra incognita*.

Een ander teer punt is het gebrek aan analytische *rigueur* van verschillende bijdragen. In het buitenland fronsen men waarschijnlijk de wenkbrauwen, als Klinkenberg (*Duitsers, Duitse Belgen, Duitstalige Belgen*) de archetypische Belg de hemel inprijst voor “*zijn soepelheid, zijn zin voor overleg en compromis*” (p. 290), daarin gevolgd door Deprez (*De taal van de Vlamingen*) die de kwintessens van de belgitude als volgt samenvat: “*de regels zijn plooibaar en gelden zolang ze het particuliere belang dienen.*” Deze karaktertrek zou dan een gevolg zijn van het katholicisme (p. 113). Wij willen het graag geloven, maar een minimale bewijsvoering had hier niet misstaan.

Wat Philippe Destatte aflevert (*Op zoek naar een Waalse identiteit zonder Waals nationalisme*), is geen wetenschappelijk artikel, maar een pleidooi pro domo. De samenstellers lijken dit te beseffen, want in hun inleiding hebben ze het over “*de nogal militante opstelling van Destatte [...] en Fontaine [...] die sterk opkomen voor Wallonië*” (p. 24). Destatte wil onomstotelijk bewijzen dat Wallonië en het huidige Waalse gewest gegrondvest zijn op een historische traditie van vrijheid en dat er nooit sprake geweest kan zijn van een ‘eigen volk eerst’-mentaliteit. Wat niet in dit geïdealiseerde plaatje past, vermeldt hij niet, bijvoorbeeld hoe de hoogge-

stemde vrijheidsretoriek soms allesbehalve progressieve maatregelen verborg. Toen in 1932 de economische crisis ten volle uitbrak, eisten lokale mijnwerkers uit de Borinage het ontslag van Vlaamse en buitenlandse collega's. De Waalse vakbonden namen die laatste eis in hun officiële programma op (Caestecker, 1997: p. 61). Dit brengt ons bij de vraag wat het verband is tussen sociaal-economische desintegratieprocessen en de opmars van nationalistische en/of xenofobe ideeën, een problematiek die meer dan actueel is.

Het switchen tussen elitaire en nationale identiteit is een ander manco. Serge Govaert gaat op zoek naar een Brusselse identiteit (*Een Brusselse identiteit? Een poging tot interpretatie*), en focust daarbij op uitingen van politici. Dit weerhoudt hem er niet van algemene uitspraken te doen genre “*de meeste Brusselaars gaan er zelfs trots op Brusselaar te zijn*” (p. 263). Het discours van een elite wordt zo veralgemeend tot een collectieve identiteit. Ook Deprez en Vos menen verschillen te zien qua “*culturele identiteit*” tussen Walen en Brusselaars op basis van wat “*sommige Brusselse in het Frans schrijvende auteurs*” publiceren en van het door Waalse intellectuelen uitgewerkte *Manifeste pour la culture wallonne* (p. 24).

Tot slot, enkele opmerkingen over de interiorisering van (sub)nationale identiteiten en over de band economie – natievorming/nationalisme. Maddens, Billiet en Beerten (*De (sub)nationale identiteit en de houding tegenover vreemdelingen in Vlaanderen en Wallonië*) analyseren het nationaal gevoel van de Belgen op basis van twee ISPO-opiniepeilingen uit 1991 en 1995. De auteurs gaan uit van de stelling “*dat de burgers constant denken en praten vanuit een bepaald nationaal referentiekader*” (p. 299). In het spoor van Wils, die de evolutie van subnationale identiteiten beschouwt als een “*plebisciet van elke dag*”, menen Maddens c.s. dat je in de realiteit “*constant*” een keuze moet maken tussen de nationale en de subnationale identiteit (p. 50, p. 311). De auteurs merken terecht op dat de burger daarbij niet altijd consequent dezelfde keuze maakt. Dit ondergraaft echter de waarde van de enquête, die (per definitie) slechts een momentopname is en los staat van de concrete contexten waarbinnen individuen kiezen voor deze of gene (sub)nationale identiteit (p. 299). Bij hun speurtocht naar de nuances in de nationale voorkeur van de bevolking, verliezen de auteurs uit het oog hoe weinig gearticuleerd het identitaire denken van de modale Belg wel is. Niet minder dan ongeveer driekwart van de ondervraagden, zowel in Vlaanderen als Wallonië, willen het Belgische bestuursniveau op termijn weer versterkt zien, en vinden dat de belangen van alle Belgen centraal moeten staan, eerder dan de belangen van het ‘eigen volk’ (ISPO, 1991). De enquête van 1995 leert dat de helft van de Belgen geen uitgesproken identitaire voorkeur heeft, zich even veel – of even weinig – Vlaming/Waal als Belg voelt. Wat verder opvalt, is dat liefst 35% van de ondervraagde Vlamingen akkoord gaat met Vlaamse onafhankelijkheid, en 45%

geen graten ziet in de splitsing van de sociale zekerheid (ISPO, 1995), terwijl slechts een kwart van de Vlamingen zich met de deelstaat identificeert. Nationale identiteit lijkt in deze dus een bijrol te spelen. De vraag luidt dan ook: wat zijn dan de motieven van een deel van de bevolking om traditionele Vlaamse eisen als onafhankelijkheid en een eigen sociale zekerheid te steunen?

Serge Govaert verkijkt zich op een gelijkaardige wijze op de identiteitsproblematiek bij de migrantengroepen in Brussel. De vraag is niet of *“deze groepen zich op een of andere manier met de Vlamingen of de Franstaligen verbonden voelen”*. Jonge vreemdelingen meten zich bij voorkeur een supranationale, ondergeprofileerde identiteit aan, ‘vreemdeling’ bijvoorbeeld, stelt Morelli (*Zijn de migranten de laatste Belgen*: p. 320). De vraag is om welke redenen migranten kiezen voor – bijvoorbeeld – het Franstalige of het Nederlandstalige onderwijs (p. 268). En vooral, welke factoren die keuze determineren. *“Individuals choose their allegiances, but not under circumstances of their own choice”*, om het met Thomas Hylland Eriksen (Eriksen, 1999: p. 56) te zeggen. Een keuze voor het Frans ligt hoe dan ook voor de hand. Veel migranten zijn immers francofoon, en er leven sowieso maar een goeie 13% Nederlandstaligen in Brussel. Waarom zouden vreemdelingen zich identificeren met een minoritaire taalgroep die niet de hunne is? Uit pragmatische overwegingen, zoals Morelli aantoont. Een Nederlandse school biedt nu eenmaal een betere omkadering, en dus betere kansen op een diploma. Met nationale identiteit heeft dit weinig te maken.

Verskillende bijdragen gaan in op de band economie – natie/nationalisme. Vos stelt dat op het einde van de 19de eeuw nationalistische militanten *“de eigenheid van het Vlaamse volk”* terugvonden in taal, cultuur en kunst, maar ook in de economie (p. 94). Govaert wijst op de invloed van de groeiende kloof tussen rijk en arm op het identiteitsgevoel van de Brusselaars (p. 267). Volgens Klinkenberg heeft de crisis van de kapitalistische markteconomie een destabiliserende impact op het identitaire landschap (p. 289). Interessante opmerkingen, die alvast duidelijk maken dat de impact van de economie op de communautaire verhoudingen wellicht verder reikt dan het debat over de fiscale transfers van noord naar zuid.

Over de invloed van economische factoren en processen op het nationalisme en het federaliseringsproces in België is nog maar bitter weinig onderzoek verricht. Het artikel van Saey, Kesteloot en Vander motten is alvast een stap in de goede richting, al valt het te betwijfelen of de geografische factor werkelijk de centrale plaats toekomt die hij van hen krijgt toebedeeld (p. 213).

Aan de basis van de federalisering ligt volgens Saey c.s. de verschuiving van het economische zwaartepunt in België van de Waalse industrie over de as Antwer-

pen-Brussel-Charleroi naar Vlaanderen en de ermee samenhangende ongelijke economische ontwikkeling. In Vlaanderen slaagden de katholieken/christendemocraten er in de 19de eeuw in om via de verzuilingsstrategie de stedelijke arbeiders en de plattelandsbewoners van het socialisme af te houden, en een electorale machtspositie uit te bouwen. Op het einde van de 19de eeuw werd gepoogd deze strategie ook in Wallonië toe te passen, maar daar was de industrialisering al over haar hoogtepunt heen. “*Het kwam dus gewoon te laat voor Wallonië en het resulteerde in een politiek contrast tussen Wallonië als geheel en Vlaanderen als geheel.*” (p. 216) Deze verklaring laat echter heel wat vragen onbeantwoord. De federalisering zou het gevolg zijn van het politieke contrast tussen Vlaanderen en Wallonië. Maar heeft de economische ontwikkeling dan geen enkele rechtstreekse impact op de federaliseringdynamiek?

De Vlamingen wilden hun economische macht vertaald zien in politieke macht, en de Walen wilden hefboomen om hun economische achteruitgang een halt toe te roepen, stellen Saey c.s. in hun conclusies. Interessante hypothese, waarvoor echter geen bewijzen worden aangedragen. Wie heeft in Vlaanderen de economische macht in handen, en hoe zijn de economische elites al dan niet verweven met de politieke? Welke belangen hebben Vlaamse ondernemers bij een verdere federalisering van België, welke voordelen leveren fiscale autonomie en een eigen sociale zekerheid hun op? Verder onderzoek is zeker nodig om een antwoord te kunnen geven op de vraag naar de verwevenheid van politieke en economische macht, naar de band tussen economische belangen en nationalistische aspiraties.

Ondanks onze kritiek heeft *Nationalism in Belgium* zeker recht van bestaan. Het boek kan de gebrekkige kennis over het Belgische kluwen in het buitenland enkel verbeteren. De Nederlandse versie is nuttig voor de leek die een bevatbare inleiding tot de communautaire kwestie wenst in een handzamer formaat dan de *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* (uit 1998). De onderzoeker moet echter besluiten dat deze bundel als *status quaestionis* te snel volgt op de *NEVB*, die immers ook kwesties behandelt als Waalse beweging en Belgisch nationalisme. Dat een derde van de auteurs hun bijdrage aan de *NEVB* hier (enigszins aangepast) een tweede maal onder dak brengt, versterkt die indruk.

VERWIJZINGEN

- G. BALAKRISHNAN, *The national imagination*, in: G. BALAKRISHNAN (ed.), *Mapping the nation*, London, 1996, pp. 198-213.
- M. BOLOGNE, *De proletarische opstand van 1830 in België*, Leuven, 1979 [1929].
- F. CAESTECKER, Vakbonden en etnische minderheden, een ambigue verhouding. Immigratie in de Belgische mijnbekkens, 1900-1940, in: *Brood en Rozen*, jg. 2, 1997, nr. 1, pp. 51-63.
- P. CHATTERJEE, *Whose imagined community?*, in: G. BALAKRISHNAN (ed.), *Mapping the nation*, London, 1996, pp. 214-225.

- G. DENECKERE, *Het katoenoproer van Gent in 1839*, Nijmegen, 1999.
- T. DE MEESTER, *Liaisons dangereuses. De verlokkingen van William Brubakers theorie over nationaliteitswetgeving en nationaal bewustzijn*, in : J. ART en L. FRANÇOIS (red.), *Docendo discimus. Liber amicorum Romain Van Eenoo*, Gent, 1999, pp. 133-156.
- A. DIECKHOFF, La déconstruction d'une illusion. L'introuvable opposition entre nationalisme politique et nationalisme culturel, in: *L'année sociologique*, jg. 46, 1996, nr. 1, pp. 43-55.
- T.H. ERIKSEN, *A non-ethnic state for Africa? A life-world approach to the imagining of communities*, in: P. YEROS, *Ethnicity and nationalism in Africa. Constructivist reflections and contemporary politics*, London, 1999, pp. 45-64.
- M. HROCH, *From national movement to the fully-formed nation: the nation-building proces in Europe*, in: G. BALAKRISHAN (ED.), *Mapping the nation*, London, 1996, pp. 78-97.
- A. MUGHAN, Modernization and Ethnic Conflict in Belgium, in: *Political Studies*, jg. 27, 1979, nr. 1, pp. 21-37.
- P. PETIT, Au coeur du royaume : réflexions sur l'ethnicité luba, in: *Bulletin des Séances de l'ARSOM*, jg. 42, 1996, pp. 759-774.
- J.W. ROONEY JR., Profil du combattant de 1830, in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, jg. 12, 1981, nr. 3, pp. 479-502.
- J. TOLLEBEEK, *Historiografie*, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, dl. 1, Tielt, 1998, pp. 117-171.

TOM DE MEESTER EN MAARTEN VAN GINDERACHTER
 SERAFIJNSTRAAT 18, B-9000 GENT / K. ASTRIDLAAN 118, B-9000 GENT